

PIOTR BURGOŃSKI

Instytut Politologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

Koncepcja narodu w ujęciu katolickiej nauki społecznej

Streszczenie: W katolickiej nauce społecznej naród jest ujmowany jako społeczność ludzka połączona więzią kulturową. Charakter tej więzi czyni z narodu wspólnotę duchową. Treścią tak rozumianej więzi jest wzajemna miłość członków wspólnoty narodowej. Istnienie narodu postrzegane jest jako zjawisko naturalne, co więcej, konieczne z prawa natury. Bez narodu nie jest bowiem możliwy duchowy rozwój człowieka. Naród jako wspólnota osób jest podmiotem określonego zachowania i działania. Podmiotowość narodu stanowi podstawę jego praw. Katolicka nauka społeczna wskazuje na obowiązek patriotyzmu, który stanowi wyraz sprawiedliwości i miłości, odrzuca natomiast nacjonalizm, ponieważ niejednokrotnie oznacza on kult własnego narodu oraz nakazuje pogardę dla innych narodów i kultur.

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna, kultura, nacjonalizm, naród, patriotyzm, prawa narodów

W naukach społecznych wyróżnić można dwa sposoby rozumienia narodu. Według pierwszego, umownie zwanego „zachodnim”, wywodzącego się z tradycji absolutystycznej, naród należy postrzegać jako twór polityczno-wolicjonalny. Powstaje on dzięki woli jednostek, ma charakter narodu obywatelskiego odnajdującego swą tożsamość w działaniu swoich członków, jest związany z określonym terytorium. Drugi, zwany „wschodnim”, pojawił się w kontekście grup kulturowo-etnicznych, które warstwa inteligencji usiłowała uwolnić spod panowania obcych imperiów. Ten nurt definiuje naród poprzez cechy etniczne i kulturowe. To głównie rodzima kultura, w którą jednostka wprowadzana jest w sposób „naturalny”, pełni rolę czynnika mobilizującego narodowe emocje¹. Postrzeganie narodu w nauczaniu Kościoła katolickiego – choć swoiste – jest bliższe temu drugiemu ujęciu.

¹ P. Mazurkiewicz, *Teologizacja narodu czy nacjonalizacja Kościoła? Koncepcja narodu w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Saeculum Christianum” 2 (2002), s. 267.

1. Specyfika narodu

W nauce Kościoła naród jest przede wszystkim dziełem kultury, jego istotę stanowi więź kulturowa między ludźmi. Takie podejście do problemu narodu prezentował w swojej nauce Jan Paweł II. Przemawiając na forum UNESCO, papież mówił: „Naród jest wspólnotą ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko właśnie kultura. Naród istnieje «z kultury» i «dla kultury», i dlatego właśnie jest ona wielkim wychowawcą ludzi do tego, aby «bardziej być» we wspólnocie, która ma dłuższą historię niż każdy człowiek i własna rodzina”². Kościół odrzuca zatem przekonanie o wspólnym biologicznym pochodzeniu członków narodu. W przyjętej przez niego definicji narodu nie odgrywają roli: pochodzenie, etnogeneza, więzy krwi. Na pierwszy plan wysuwane natomiast są: forma i kod kulturowy, mentalność, sposób oswajania świata. Kultura stanowi zasadniczy czynnik narodotwórczy, przez nią naród zdobywa swą tożsamość³.

Kultura stanowi element więziotwórczy, który przyczynia się do powstania szczególnego rodzaju więzi. Nie jest to więź powierzchowna i oficjalna, lecz ma charakter duchowy. Ujmowanie narodu jako wspólnoty duchowej posiada w nauczaniu Kościoła długą tradycję, sięgającą św. Augustyna. W tym rozumieniu więź duchowa to wzajemna miłość członków wspólnoty narodowej⁴, powstająca za sprawą przede wszystkim obecności etosu w kulturze narodowej. Przy czym pod pojęciem „etosu” należy rozumieć jednolity system ocen, sądów, postaw i zachowań życiowych funkcjonujących w obrębie danej społeczności narodowej. Inaczej mówiąc, chodzi tu o wzory postępowania, wskazujące, co jest moralnie pożądane, a co niewłaściwe⁵.

Oprócz etosu istotny element kultury narodowej stanowi historia. Jest to całe dziedzictwo historyczne narodu: utrwalony i przekazywany z pokolenia na pokolenie całokształt wydarzeń i doświadczeń narodu, wzorce osobowe i historyczne fakty. Przechowuje je zbiorowa pamięć narodu. Często zostaje odjęta im linearność, właściwa historycznym wydarzeniom, tak, że układają się one nie chronologicznie, jedno po drugim, lecz synchronicznie, a więc równolegle. Podobnie jak w rzeczywistości mitu, gdzie wszystko jest naraz i zawsze obecne. W takiej formie wizja przeszłości bywa rozpowszechniana i podawana potomnym. W wielu przypadkach jest to historia zmitologizowana i apologetyczna, ale też bywa odbrązawiana i krytyczna⁶.

Inne, prócz wymienionych powyżej, istotne działy kultury narodowej stanowią: język, literatura, sztuka, religia, humanistyka. Wszystkie one są ze sobą wzajemnie

² Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2 czerwca 1980, w: tenże, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 74.

³ C. Bartnik, *Teologia społeczno-polityczna*, Lublin 1998, s. 152.

⁴ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, s. 504.

⁵ H. Skorowski, *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Warszawa 1996, s. 124–125; J. Tischner, *Polska jest Ojczyzną*, Paryż 1985, s. 107–108.

⁶ H. Skorowski, *Naród i państwo w nauczaniu społecznym Kościoła*, Warszawa 1999/2000, s. 23.

powiązane, tworząc jedną całość⁷.

2. Znaczenie narodu dla osoby ludzkiej

W nauczaniu Kościoła istnienie narodu postrzegane jest jako zjawisko naturalne, co więcej, konieczne z prawa natury. Bez narodu nie jest bowiem możliwy wewnętrzny, duchowy rozwój człowieka. Do realizacji tego celu potrzebna jest kultura, zaś zadanie jej tworzenia przekracza możliwości pojedynczego człowieka. Sprostac temu może tylko stały związek wielu osób ludzkich, jakim jest naród. Oczywiście naród kształtuje człowieka pośrednio, każdy wszak wychowuje się w rodzinie, ale na treściach i wartościach, jakie składają się na całość kultury danego narodu⁸.

Kultura narodowa odgrywa niezwykle ważną rolę w doskonaleniu człowieka. Otóż środowisko kulturowe stanowi nieodzowny warunek rozwoju człowieka jako osoby, i to we wszystkich płaszczyznach tegoż rozwoju. Szczególne znaczenie dla człowieka posiada wychowawcze oddziaływanie kultury: uczy go ona określonego sposobu postępowania w relacji do siebie samego, do drugiego człowieka, społeczności, świata oraz Boga. Pomaga mu otwierać się na aksjosferę, formułować sądy wartościujące, angażować się w kierunku wartości oraz je wybierać. Rozwój tych wszystkich umiejętności umożliwia człowiekowi dojście do pełni człowieczeństwa, co więcej, dzięki nim życie społeczne staje się „bardziej ludzkie”⁹. W rozwoju człowieka szczególne znaczenie odgrywa etos stanowiący istotny składnik narodowej kultury. Dzięki niemu dokonuje się integracja rozwoju osoby ludzkiej i ujęcie jego składowych elementów w zwartą całość¹⁰.

Relacje osobowe, których człowiek doświadcza będąc członkiem wspólnoty narodowej, jak to już wyżej powiedziano, są relacjami miłości. Z tego względu człowiek może doznawać szczęścia¹¹. Naród stanowi wartość dla człowieka także z tego względu, że przynależność do określonej kultury jest podstawą duchowej suwerenności człowieka, czyli wewnętrznej niezależności i wolności. Wyraża się ona przede wszystkim w akcie samookreślenia, który staje się możliwy dzięki narodowi i jego kulturze. W ten sposób naród umożliwia człowiekowi zaspokojenie jego potrzeby identyfikacji i przetrwania, co wydaje się ważne zwłaszcza dzisiaj, w obliczu tendencji do ujednolicania. Z kolei poczucie przynależności narodowej zaspokaja ludzką potrzebę bezpieczeństwa oraz związaną z nią potrzebę zakorzenienia w większej i trwałej całości. Może również odpowiadać potrzebom należenia, uznania i szacunku. Identyfikując się ze wspólnotą narodową jednostka zys-

⁷ Tamże.

⁸ T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, Kraków 1981, s. 242-243.

⁹ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, pkt 53, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1967, s. 582-583; Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Przemówienie do intelektualistów, Coimbra, 15 maja 1982*, w: tenże, *Wiara*, s. 151.

¹⁰ H. Skorowski, *Naród i państwo*, s. 38.

¹¹ M. Gogacz, *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995, s. 97-98.

kuje poczucie własnej ważności i sensu swego nieustannie zagrożonego istnienia. Jej życie posiada znaczenie, ponieważ stanowi ona część większej całości – bytu, który jest w pewnym sensie nieśmiertelny. Los społeczności narodowej staje się ważniejszy od osobistego, dlatego osoba zdolna jest poświęcać własną pomyślność dla ochrony społeczności i jej systemu wartości. Jednostka poczuwa się do lojalności względem narodu także z tego względu, iż znajduje w nim swego „reprezentanta”, czyli grupę takich ludzi, którzy odzwierciedlają, rozwijają i potwierdzają osobistą tożsamość jednostki.

Poczucie przynależności narodowej pełni zatem w życiu społeczeństw funkcje uzasadniające, integrujące oraz mobilizujące. Więź solidarności utworzona przez sentyment do ofiar już poniesionych i do tych, którzy gotowi są na nowe ofiary, sprawia, że państwo homogeniczne pod względem narodowym potrzebuje na ogół mniej symboli i rytuałów jednoczących aniżeli państwo, którego nie tworzy jedna wspólnota narodowa¹².

Warto jednak przypomnieć, iż Kościół katolicki w swym nauczaniu społecznym relatywizuje naród. Dostrzega jego aksjologiczny wymiar, zwłaszcza kultury narodowej, i jego znaczenie dla rozwoju człowieka, ale nie absolutyzuje narodu. Opowiada się za uniwersalnymi wartościami opartymi na godności ludzkiej¹³.

3. Suwerenność narodu

W nauczaniu społecznym Kościoła zwraca się uwagę na suwerenność narodu. Papież Jan Paweł II wskazywał na związek suwerenności i kultury narodowej. Przemawiając na forum ONZ stwierdził, że poprzez język i kulturę dany naród wyraża i umacnia swoją pierwotną „suwerenność” duchową. Przykład wielu krajów, w tym Polski, pokazuje, że to właśnie kultura narodu pozwala mu przetrwać mimo utraty niepodległości politycznej i ekonomicznej¹⁴. Także podczas wystąpienia w UNESCO zaprezentował podobne podejście do suwerenności mówiąc: „Istnieje podstawowa suwerenność społeczeństwa, która wyraża się w kulturze narodu. Jest to ta zarazem suwerenność, przez którą równocześnie najbardziej suwerenny jest człowiek (...). Strzeżcie wszystkimi dostępnymi wam środkami tej podstawowej suwerenności, którą każdy naród posiada dzięki swej kulturze (...). Nie dopuszczajcie, aby padła ofiarą różnego rodzaju totalitaryzmów, różnego rodzaju hegemonii, dla których człowiek liczy się tylko jako przedmiot dominacji, a nie jako podmiot własnego, człowieczego bytowania”¹⁵.

Suwerenność kulturowa stanowi refleks wolności osoby ludzkiej ugruntowanej w rozumności. Uprawienie narodu do suwerenności kulturowej ma zatem swoje źródło w podstawowych prawach osoby ludzkiej. Suwerenność ta polega na tym,

¹² P. Mazurkiewicz, *Kościół i demokracja*, Warszawa 2001, s. 39.

¹³ Tamże, s. 42-43.

¹⁴ Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów. Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Nowy Jork, 5 października 1995 r.*, „L'Osservatore Romano” 11-12 (1995), s. 7.

¹⁵ Tenże, *W imię przyszłości kultury...*, dz. cyt., s. 75.

że naród jest niezależny i odrębny we wszystkich dziedzinach swej działalności, jest wolny w poszukiwaniu wartości kulturowych oraz ich realizacji, nie podlega w tym względzie żadnemu przymusowi. Kontakty z innymi grupami sprzyjają rozwojowi kultury nie tylko dzięki wzajemnemu komunikowaniu sobie wartości, ale także za sprawą współzawodnictwa. Należy jednak rozróżnić pomiędzy gotowością współdziałania i otwarciem na wartości pochodzące z zewnątrz, a różnymi formami ucisku kulturowego. Naród powinien otwierać się na te wszystkie wartości, które mogą wzbogacić jego kulturę. Powinien jednak mieć swobodę wyboru. Z jednej strony ma prawo podejmować działania, by nie zatracić istotnych elementów swojej kultury, z drugiej zaś nie powinien bronić się przed przyjmowaniem nowych wartości ze względu na niebezpieczeństwo zatrzymania się lub cofnięcia w rozwoju¹⁶.

Kościół w swym nauczaniu podkreśla, że suwerenność kulturowa nie musi przekładać się na organizację polityczną czyli suwerenność polityczną. Narodowi wcale nie musi odpowiadać konkretna jednostka we wspólnocie państw. Istnieją bowiem różne możliwe formy prawnego zjednoczenia kilku narodów, takie na przykład jak: państwa federalne, konfederacje lub państwa dopuszczające szeroki zakres autonomii regionalnej. W pewnych okolicznościach historycznych takie formy wspólnej organizacji, nie dające suwerenności państwowej pojedynczemu narodowi, mogą się okazać nawet godne zalecenia, pod warunkiem wszakże, iż panuje w nich klimat prawdziwej wolności, oparty na rzeczywistej realizacji zasady samostanowienia ludów¹⁷. Prawo do własnej państwowości mają narody dojrzałe, tzn. takie, których kultura jest na poziomie mogącym przyczynić się do wzbogacenia każdego, kto zechce w niej uczestniczyć, a równocześnie na tyle oryginalna, że może się w niej wyrażać odmiennosc grupy, która ją tworzyła¹⁸. Prawa do suwerenności państwowej nie mają te narody, które znajdują się dopiero *in statu nascendi* oraz te, które nie byłyby w stanie utworzyć państwa dającego gwarancję realizacji dobra społecznego¹⁹.

4. Prawa narodów

Oprócz wspomnianego wyżej prawa narodów do samostanowienia Kościół w swym nauczaniu społecznym zwraca uwagę na równość narodów wobec prawa. Przekonanie o niższości niektórych narodów czy kultur było przyczyną wielu zbrodni, zaś nieuznawanie ich praw do samostanowienia przyczyną ciągłego niepokoju w świecie²⁰.

Naród jako wspólnota osób jest podmiotem określonego zachowania i działania. Podmiotowość narodu stanowi podstawę jego praw. Są to prawa naturalne, przysłu-

¹⁶ J. Majka, *Etyka społeczna i polityczna*, Warszawa 1993, s. 139-141.

¹⁷ J.Y. Calvez, *Z myśli Kościoła na temat narodów*, w: *Zagadnienia międzynarodowe 3*, red. G. Dobroczyński, Warszawa 1996, s. 20-22.

¹⁸ J. Majka, *dz. cyt.*, s. 137 i 142.

¹⁹ C. Strzeszewski, *dz. cyt.*, s. 510.

²⁰ P. Mazurkiewicz, *Kościół*, s. 41.

gujące poszczególnym narodom na tej samej zasadzie co prawa podstawowe osobie ludzkiej. Nie są niczym innym jak prawami człowieka ujętymi na płaszczyźnie życia wspólnotowego²¹.

Jan Paweł II mówił o potrzebie przyjęcia umowy międzynarodowej, na podobieństwo *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, poświęconej prawom narodów. W przemówieniu wygłoszonym na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ naszkicował on katalog tych praw, do którego zaliczył:

- prawo każdego narodu do istnienia, które niekoniecznie domaga się prawa do suwerenności państwowej,
- prawo każdego narodu do własnego języka i kultury, poprzez które dany naród wyraża i umacnia swoją „suwerenność duchową”,
- prawo do kształtowania swojego życia zgodnie z własnymi tradycjami,
- prawo do budowania własnej przyszłości przez zapewnienie młodym pokoleniom odpowiedniego wychowania²².

Podstawą wszystkich innych praw narodu jest prawo do istnienia. Nikt zatem, ani żadne państwo, ani inny naród czy organizacja międzynarodowa, nie ma prawa utrzymywać, że dany naród nie zasługuje na istnienie. Obok praw, narody mają także zobowiązania wynikające z potrzeby uniwersalności. Pierwszym z nich jest obowiązek współżycia z innymi narodami w duchu pokoju, szacunku i solidarności²³.

Sformułowany przez Jana Pawła II katalog praw narodów bywa jeszcze rozszerzany. Na przykład formułuje się społeczne prawa narodu, czyli zbiór wymagań, jakie społeczność narodowa może stawiać społeczności państwowej i międzynarodowej, aby te zapewniły jej niezbędne środki do prowadzenia życia godnego i prawdziwie ludzkiego. Wśród praw społecznych wyróżnia się następujące szczegółowe prawa: prawo do odpowiednich warunków ekonomicznych, do pomocy ze strony państwa na rzecz zapewnienia egzystencji narodu, do odpowiedniego poziomu życia, do pomocy w wyjątkowych sytuacjach, do tego, by środki społecznego przekazu stanowiły narzędzie zachowania własnej kultury²⁴.

Istnienie powinności zagwarantowania narodom jako wspólnotom kulturowym ich bytu stanowi podstawę do zasadnego wnioskowania, że każda osoba ludzka posiada prawo do własnej narodowości. O takim prawie można mówić ze względu na godność osoby ludzkiej, która domaga się tego wszystkiego, co może zapewnić osobie naród dla jej ubogacenia i ochrony. Prawo człowieka do własnej narodowości można konkretyzować poprzez wyliczanie szczegółowych uprawnień, jak np. prawa do własnej kultury, języka, obyczaju, światopoglądu, posiadania świadomości swej przynależności do konkretnej wspólnoty i kultury, korzystania z wartości narodowej wspólnoty, brania czynnego udziału w jej życiu itp. W odniesieniu do kultury naro-

²¹ Jan Paweł II, *Od praw człowieka*, s. 6.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ H. Skorowski, *Naród i państwo*, s. 63-64.

dowej treść prawa do narodowości stanowi uprawnienie do kultywowania, korzystania i rozwoju narodowej kultury²⁵.

5. Patriotyzm

W nauczaniu Kościoła patriotyzm stanowi ważną cnotę społeczną. Charakterystyczne dla chrześcijaństwa jest też związanie patriotyzmu z czwartym przykazaniem Dekalogu. Według św. Tomasza z Akwinu w porządku miłości „drugie miejsce po Bogu zajmują rodzice i Ojczyzna, gdyż z nich się rodzimy, a w niej się wychowujemy. A więc, po zobowiązaniu w stosunku do Boga, człowiek ma największe zobowiązania wobec rodziców i ojczyzny”²⁶. Właściwy stosunek do ojczyzny to – zdaniem św. Tomasza z Akwinu – taki, który jest kształtowany przez cnotę petyzmu (*pietas*). Nie jest to miłość w znaczeniu trzeciej cnoty teologicznej, chociaż miłość stanowi wobec niej cnotę nadrzędną. W postawie petyzmu człowiek wyraża cześć dla rodziców i ojczyzny jako źródła swego pochodzenia, wychowania i wykształcenia. Cnota petyzmu jest pokrewna wobec kardynalnej cnoty sprawiedliwości²⁷.

Katechizm Kościoła Katolickiego ujmuje patriotyzm jako przejaw sprawiedliwości współdzielczej oraz miłości: „Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości”²⁸. Patriotyzm jest wyrazem sprawiedliwości, ponieważ wobec ojczyzny zaciągamy dług, jako że jej zawdzięczamy pośrednio lub bezpośrednio, niemal wszystko czym jesteśmy i co posiadamy. Patriotyzm można postrzegać też jako przejaw miłości społecznej, która polega na życzliwości z tytułu społecznych powiązań jako podstawie wspólnego realizowania wartości²⁹.

Sobór Watykański II w Konstytucji *Gaudium et spes* wzywa wszystkich do wiernego pielęgnowania prawdziwej i czynnej miłości ojczyzny³⁰. Tak scharakteryzowany patriotyzm obejmuje liczne obowiązki, a wśród nich przede wszystkim solidarność ze wspólnotą narodową, rozumianą jako solidarność z przeszłymi, obecnymi i przyszłymi pokoleniami³¹. Patriotyzm obejmuje także miłość narodu poprzez afirmację jego dóbr: kultury, historii i terytorium. Afirmacja kultury polega na szacunku dla niej, oznacza wysiłek zabezpieczania i przechowywania tego dobra. Postawa patriotyczna będzie zatem polegała na zachowywaniu, ochronie, ratowaniu, pielęgnowaniu i kultywowaniu wielorakich wartości tkwiących w kulturze narodowej. Konieczne jest także korzystanie i nabywanie umiejętności korzystania z war-

²⁵ Tenże, *Wolność, integracja, solidarność w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*, Warszawa 2002, s. 50-64.

²⁶ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 20, II – II, q. 101, a. 1, Londyn 1972, s. 14.

²⁷ J. Kowalczyk, *Miłość ojczyzny w nauce św. Tomasza z Akwinu*, Poznań – Warszawa 1975, s. 53.

²⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, pkt. 2239, s. 510.

²⁹ B. Sutor, *Etyka polityczna. Ujęcie całościowe na gruncie katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1994, s. 148-149.

³⁰ Sobór Watykański II, *dz. cyt.*, pkt. 53, s. 582-583.

³¹ T. Ślipko, *dz. cyt.*, s. 257.

tości własnej kultury narodowej. Szacunek i wierność narodowej kulturze oznacza również osobiste zaangażowanie zmierzające do ciągłego ożywiania i rozwoju dziedzictwa kulturowego w oparciu o to, co zastane. Nie można bowiem tylko i wyłącznie korzystać z przeszłości dziedzictwa, które się otrzymało od poprzednich pokoleń. Każde pokolenie, a w nim każdy człowiek, ma obowiązek wnoszenia swojej części. Tworząc kulturę, ubogacając ją i pogłębiając własnym wysiłkiem, można ją w ten sposób zachować³². Jan Paweł II podkreślał, że wzbogacanie kultury narodowej powinno mieć na uwadze przede wszystkim udzielenie odpowiedzi na najgłębsze pytania narodu przy rozpoznaniu, co jest dla niego prawdziwym dobrem. Obowiązkiem jest także propagowanie wartości własnej kultury i wprowadzanie ich do szerszej społeczności, np. europejskiej, a nawet światowej. Nie chodzi tu o narzucanie innym narodom elementów własnej kultury lecz o ubogacanie nimi. Jan Paweł II podkreślał również szczególne znaczenie obowiązku umacniania rodziny jako podstawowej wspólnoty narodowej oraz kształcenia i wychowania realizowanego z uwzględnieniem całej tradycji narodu³³.

Afirmacja historii narodowej, będąca przejawem patriotyzmu, oznacza, podobnie jak w przypadku kultury, poszanowanie, zachowywanie, chęć i umiejętność czerpania z wartości, których nośnikiem jest historia oraz działania mające na celu jej ubogacanie i propagowanie. Natomiast afirmacja terytorium polega przede wszystkim na szacunku do ziemi ojczyściej oraz zagwarantowaniu jej bezpieczeństwa, rozwoju tkwiących w niej wartości, troski o jej ekologię³⁴. Ziemia i ludzie są związani ze sobą wzajemną współzależnością. Nierespektowanie praw natury i eksploatacja przyrody bez ograniczeń skutkuje postępującą degradacją środowiska naturalnego – ostrzegał Jan Paweł II. Nie można mówić o miłości ziemi ojczyściej, jeśli się ją jednocześnie dewastuje³⁵. Istnieją szczególnie sytuacje, w których dochowanie wierności narodowi wymaga od członków wspólnoty narodowej wielkich wysiłków na jej rzecz, poważnych nieraz ofiar i wyrzeczeń, czasem nawet poświęcenia dóbr materialnych i narażenia osobistego bezpieczeństwa. Chodzi zwłaszcza o sytuacje, gdy zagrożony jest byt narodu, jego wolność i suwerenność ze strony eksterminacyjnych działań obcego narodu. W tym kontekście Jan Paweł II wspominał o zaszczytnym obowiązku służby wojskowej i szczytnym ideale poświęcenia życia za ojczyznę³⁶.

6. Nacjonalizm

Nacjonalizm jest czymś różnym od patriotyzmu. Patriotyzm jest cnotą wysoko cenioną w chrześcijańskiej hierarchii wartości, natomiast nacjonalizm, z wie-

³² H. Skorowski, *Naród i państwo*, s. 78 i 88.

³³ J. Kownacka, *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do ojczyzny*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 1 (1997), s. 232-235.

³⁴ H. Skorowski, *Naród i państwo*, s. 85-86.

³⁵ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas Mszy św.*, Łowicz 14 czerwca 1999, w: *Bóg jest miłością. VII pielgrzymka Jana Pawła do ojczyzny*, Olsztyn 1999, s. 195.

³⁶ J. Kownacka, *dz. cyt.*, s. 221 i 229.

lu powodów, jest nie do pogodzenia z Ewangelią³⁷. Po pierwsze nacjonalizm jest postrzegany jako kult narodu. Tymczasem katolicka nauka społeczna zwraca uwagę na niebezpieczeństwo absolutyzowania własnego narodu i ojczyzny przez stawianie ich w miejscu Boga. Dokonuje się wówczas straszne w skutkach zafałszowanie rzeczywistości. Choć człowiek wysoko stawia wartości ojczyście, to jednak musi wiedzieć, że ponad narodami jest Bóg, który jako jedyny ma prawo do tego, aby ustanawiać najwyższe normy moralne³⁸.

Po drugie zło nacjonalizmu wyraża się w tym, że uczy on pogardy dla innych narodów i kultur. Papież Pius X ukazywał patriotyzm jako postawę, która nie wyklucza miłości osób spoza własnej wspólnoty narodowej, a tym bardziej nie może łączyć się z nienawiścią do innych narodów³⁹. Podobnie Pius XII apelował o to, aby miłość własnej ojczyzny nie czyniła ślepych na powinność obejmowania miłością wszystkich ludzi⁴⁰. Sobór Watykański II mówił o patriotyzmie jako miłości wielkodusznej i bez ciasnoty duchowej, która obejmuje wszystkich ludzi, ma wzgląd na dobro całej rodziny ludzkiej⁴¹.

W nauce społecznej Kościoła obecne jest przekonanie, że prawdziwa miłość ojczyzny, jeśli jest rzeczywistą miłością, łączy się z głębokim szacunkiem dla wszystkiego, co stanowi wartość innych narodów. Wymaga uznania dobra znajdującego się poza własną wspólnotą narodową i gotowości doskonalenia się w oparciu o dorobek i doświadczenie innych narodów. Własne dziedzictwo kulturowe powinno być stale wzbogacane współdziałaniem z innymi narodami i korzystaniem z ich osiągnięć. Siłą twórczą patriotyzmu jest więc najszlachetniejsza miłość, wolna od nienawiści. Ksenofobia i wszelka nienawiść niesłuchanie zubaża własny naród, pozbawiając go możliwości korzystania z dorobku całej rodziny ludzkiej⁴².

Literatura

- Bartnik, C., *Teologia społeczno-polityczna*, Lublin 1998.
- Calvez, J.Y., *Z myśli Kościoła na temat narodów*, w: *Zagadnienia międzynarodowe 3*, red. G. Dobroczyński, Warszawa 1996, s. 15-27.
- Gogacz, M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, Warszawa 1995.
- Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Przemówienie do intelektualistów, Coimbra, 15 maja 1982*, w: tenże, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 145-159.
- Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980*, w: tenże, *Wiara i kultura*, Rzym 1986, s. 56-82.

³⁷ P. Mazurkiewicz, *Kościół*, s. 40-41.

³⁸ *List Episkopatu Polski „O chrześcijańskim patriotyzmie”*, *Poznań 5 września 1972*, pkt 2, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paryż 1975, s. 708.

³⁹ Pius X, *List apostolski z 11 kwietnia 1909*, za: C. Strzeszewski, *dz. cyt.*, s. 508.

⁴⁰ Pius XII, *Encyklika „Summi Pontificatus”*, pkt. 39, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła cz. I*, Rzym-Lublin 1996, s. 216.

⁴¹ Sobór Watykański II, *dz. cyt.*, pkt 75, s. 603-604.

⁴² *List Episkopatu Polski...*, *dz. cyt.*, s. 708.

- Jan Paweł II, *Od praw człowieka do praw narodów. Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Nowy Jork, 5 października 1995 r.*, „L'Osservatore Romano” 11-12 (1995), s. 6-8.
- Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas Mszy św., Łowicz 14 czerwca 1999, w: Bóg jest miłością. VII pielgrzymka Jana Pawła do ojczyzny, Olsztyn 1999, s. 188-197. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.*
- Kowalczyk, J., *Miłość ojczyzny w nauce św. Tomasza z Akwinu*, Poznań – Warszawa 1975.
- Kownacka, J., *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Jana Pawła II podczas pielgrzymek do ojczyzny*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1 (1997), s. 228-245.
- List Episkopatu Polski „*O chrześcijańskim patriotyzmie*”, Poznań 5 września 1972, pkt 2, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paryż 1975, s. 705-709.
- Majka, J., *Etyka społeczna i polityczna*, Warszawa 1993.
- Mazurkiewicz, P., *Kościół i demokracja*, Warszawa 2001.
- Mazurkiewicz, P., *Teologizacja narodu czy nacjonalizacja Kościoła? Koncepcja narodu w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Saeculum Christianum” 2 (2002), s. 259-272.
- Pius XII, *Encyklika „Summi Pontificatus”*, pkt. 39, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła cz. 1*, Rzym-Lublin 1996, s. 205-218.
- Skorowski, H., *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Warszawa 1996.
- Skorowski, H., *Naród i państwo w nauczaniu społecznym Kościoła*, Warszawa 1999/2000.
- Skorowski, H., *Wolność, integracja, solidarność w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*, Warszawa 2002.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, pkt 53, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, s. 537-620.
- Strzeszewski, C., *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985.
- Sutor, B., *Etyka polityczna. Ujęcie całościowe na gruncie katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1995.
- Ślipko, T., *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2, Kraków 1981.
- Tischner, J., *Polska jest Ojczyzną*, Paryż 1985.
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 20, Londyn 1972.

Catholic Social Teaching on the Nation

Summary: In catholic social teaching the nation is recognized as a community in which its members share a cultural bond. The nature of this relationship makes the nation spiritual community. The relationship between members of nation rely on their mutual love. That bond bases mainly on the ethos which is a part of the national culture. In addition an essential element of national culture is also a history of the nation. In catholic social teaching the existence of the nation is seen as a natural phenomenon, moreover, it is necessary because the spiritual development of man is impossible beyond the nation. The importance of culture in the life of the nation is reflected in the fact that it allows the expression and strengthening of its spiritual “sovereignty”. In addition, the culture allows the nation to survive despite the loss of political and economic independence. The nation as a community of people is the subject of a specific behavior and actions. The subjectivity of the nation is the basis of its rights (e.g. right to exist, to their own language and culture, to shape their lives according to their own traditions). Catholic social teaching indicates the obligation of patriotism, which is an expression of justice, because everyone owes a lot to own nation. Patriotism can be seen also as a manifestation of social charity, which relies on the common realization of shared values. Catholic social teaching rejects nationalism because it often takes the form of

worship of own nation and orders contempt of other nations and cultures.

Keywords: catholic social teaching, culture, nation, nationalism, patriotism, rights of nations